

ПОЛІХУДОЖНІЙ РОЗВИТОК ШКОЛЯРА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядається поліхудожній розвиток школяра як складова його національної культури, досліджується проблема взаємодії та інтеграції мистецтв у цілісному художньому розвитку школярів, використовується ідея комплексної взаємодії мистецтв у навчально-виховному процесі, висвітлено умови реалізації системно-цілісного підходу до змісту художньо-естетичної освіти, що передбачає впровадження інтерактивних курсів.

Одним із принципів Державної Національної програми "Освіта: Україна ХХ століття" є національна спрямованість освіти, яка полягає в її органічному поєднанні з національною історією, традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу [1: 62]. Програмою також передбачено нероздільність навчання та виховання, що виявляється в підпорядкуванні організації та змісту освіти завданням формування всебічно розвиненої особистості, перетворення системи моральних та духовних цінностей на важливий чинник виховання молодого покоління, відродження духовності українського народу, його менталітету. Зазначена проблема знайшла своє відображення у працях: А. Богуша, Г. Волкова, В. Качана, П. Ігнатенка, І. Зязюна, Р. Скульського, М. Стельмаховича, К. Ушинського, В. Кононенка, Т. Дем'янюка та інших. Якщо з минулого в сучасне переносити культурно-історичний досвід у буквальному вигляді, здійснюється спроба його пристосувати до нових умов, то така спроба є невдалою. Головне полягає в тому, щоб виявити, чим наповнене минуле, якою мірою воно відбиває духовний стан суспільства. Пам'ятки гуманістичної культури, естетичний досвід, система національних традицій, знань, умінь – це наш невичерпний потенціал у справі виховання підрастаючого покоління. Національна культура втілює глибоку духовність, національну психологію, світогляд, світовідчуття.

Метою цієї статті є дослідження поліхудожнього розвитку школяра як складової його національної культури та спроба окреслити завдання поліхудожнього розвитку. Однією з нагальних проблем сьогодення є національне виховання школярів, яке створює умови для найповнішого врахування природних задатків, формування національного складу психіки та характеру, способу мислення дитини. "...Національна своєрідність виховання, використання національних традицій народу, його культури, національно-етичної обрядовості і звичаїв – зауважує В. Білоусова, – пріоритетний напрям гуманістичного виховання" [2: 155]. Зрозуміло, що проблема національного виховання не може бути вирішена без осмислення його духовних засад, розгляд яких передбачає звернення до таких найпоширеніших понять сучасного соціокультурного дискурсу як духовність і культура. А. Комарова зазначає, що культура – "це історичний процес розвитку людських сил і відносин, самої людини як суспільного суб'єкта діяльності, що одержує своє зовнішнє вираження у всьому багатстві і різноманітності предметної діяльності, створеної людьми, у всієї сукупності результатів людської праці і думки, її духовного розвитку" [3: 29]. Націоналізація людського життя, – як зазначає М. Бердяєв, – "це індивідуалізація загальнолюдського... Людство йде до єдності через національну індивідуалізацію" [4: 105]. Оскільки в наш час основною формою соціальної спільноти постає нація, то найчастіше в дослідженнях культури фігурує поняття *національної культури*. Зрозуміло, що в сучасному суспільстві національну культуру не можна ототожнювати із народною культурою, оскільки національна культура твориться вже не стільки і не тільки в стихії народного життя, а також і талановитими, і видатними майстрами та діячами культури. Не можна ототожнювати національну культуру із творами представників однієї провідної нації якоїсь країни, оскільки в складному суспільстві задіяні, як правило, представники різних націй, народів, етнічних груп.

Національною культурою виступає сукупність чітко виражених і своєрідних форм, засобів, норм, символів, визначень, цінностей, суспільно-психологічних явищ тощо [5: 66]. Через національну культуру виражається належність індивіда до певного стилю мислення і способу життя, а відтак і самої нації. Національна культура виконує ще й роль національно об'єднуючого чинника. Таким чином, національна культура в сучасному суспільстві це явище складне, багатоелементне як за суб'єктами свого творення, так і за змістом.

Змістовними елементами національної культури є:

1. Загальнолюдський елемент – те, що може бути цікавим і зрозумілим кожній людині.
2. Національний елемент – те, що може являти інтерес та бути зрозумілим лише тим, хто заглиблений у дану культуру.
3. Елемент, що слугує ґрунтом для діалогу та культурної дискусії; те, що синтезує два попередніх елемента [6: 484].

Звичайно, виділяти ці елементи можна лиш умовно, так само, як і проводити чіткі межі між ними. Отже, в цілому повсякденною свідомістю культура сприймається як сукупність духовних цінностей. Проте і в науковому вжитку соціально-гуманітарного пізнання, поняття культури позначає комплекс духовного життя людини та суспільства, тобто, це утворення духовного, як того, що підвладне людському духу і є його проявом. *Мета художньо-естетичного виховання* полягає в тому, щоб у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва і практичної художньо-творчої діяльності формувати в школярів особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати естетичну свідомість, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні [7: 4], загальнокультурну і художню компетентність як основу поліхудожнього розвитку школярів, сприяти виникненню єдності їхніх емоційно-вольових властивостей, інтелектуальних та творчих здібностей.

Аналіз наукової літератури показав, що художньо-естетичне виховання здійснюється відповідно до дидактичних принципів послідовності та неперервності та включає декілька взаємопов'язаних етапів. Провідним принципом у навчально-виховному процесі в загальноосвітніх школах є принцип інтеграційного використання різних видів мистецтва в процесі викладання предметів художньо-естетичного циклу, який значною мірою сприяє реалізації виховного потенціалу освіти. Результатом таких інтегративних зв'язків є певний "конгломерат знань", який збільшує свою "вагу" не внаслідок надмірного накопичення інформації, а шляхом здійснення синтезу поглядів, ціннісних позицій, навіть почуттів [8: 27]. Досліджуючи проблему цілісного художнього розвитку, педагоги все частіше розглядають кожен вид мистецтва, який входить до традиційного шкільного циклу естетичних предметів – літератури, музики, образотворчого мистецтва, як складову цілого органічного мислення особистості, в основі якого "взаємодіють різні види творчої діяльності, включаючи як індивідуальні, так і узагальнені характеристики кожного з видів мистецтва" [9: 4].

В арсеналі сучасної педагогіки є ідеї, які, на жаль, не дуже ефективно використовуються в шкільній практиці. Це, зокрема, ідея комплексного впливу мистецтв, яку висували такі педагоги та діячі культури, як П. Блонський, Т. Строганова, Г. Шевченко, О. Щолокова, В. Шацька, Б. Юсов, Б. Яворський та інші. Усі види мистецтва споріднені і утворюють динамічну систему, єдиний організм із загальними закономірностями. Наприклад, музика не може, як живопис, достовірно зображати видимий предметний світ. Вона не може, подібно до літератури, безпосередньо передавати зміст певних понять і уявлень, але здатна з досконалістю, недоступною іншим видам мистецтва, прямо і безпосередньо відтворювати духовне життя людини, виражати характер і динаміку її переживань, втілювати найтонші нюанси її почуттів. Між видами мистецтва існують не лише сюжетний зв'язок, а й внутрішній творчий та життєвий, адже всі види мистецтва породжені з єдиного джерела – реального життя, яке однаковою мірою живить творчість і композитора, і письменника, і художника. Отже, взаємозв'язок між видами мистецтва означає не лише знаходження внутрішніх зв'язків між музикою, літературою й живописом, але й між цими видами мистецтва і життям. Р. Роллан стверджував, що твори мистецтва не існують поза простором та часом, тому що в кожному з них об'єктивно опосередковуються численні зв'язки з іншими творами, життєвим та художнім досвідом тощо. Один вид мистецтва знаходить своє продовження та завершення в іншому. "Це все ж негнатовна потреба людського духу: переповнивши до вінця форму одного мистецтва, вона шукає і знаходить у другому своє цілісне вираження" [10].

Реалізація системно-цілісного підходу до змісту художньо-естетичної освіти і умовах нової гуманітарно-педагогічної парадигми передбачає впровадження інтерактивних курсів (наприклад, "Мистецтво" в початкових класах та "Художня культура" – у старших). Вони покликані прилучати школярів до скарбниці світового мистецтва, що є основою художньої культури, творчого потенціалу, емоційної чутливості особистості, її вміння аргументовано оперувати культурологічними мистецтвознавчими поняттями; вони розвивають здатність до самореалізації в художньо-творчій діяльності і самовдосконалення через мистецтво. Згідно досліджень Б. Юсова, поняття "взаємодія мистецтв" вбирає в себе поняття "інтеграція" як невід'ємний компонент взаємодії [9: 196]. У педагогічному контексті термін "інтеграція" означає відновлення цілісності, глибоких та стійких зв'язків у змісті навчального предмета для досягнення ефективного результату за найменший проміжок часу. Інтеграція передбачає "розкриття внутрішньої спорідненості різноманітних художніх проявів" [11: 60]. Учні мають усвідомити, що різні види мистецтва тісно пов'язані між собою і знання одного з них допомагає глибшому сприйманню й розумінню інших видів мистецтва. Спільність емоційної природи творів різних видів мистецтва становить основу для їхньої взаємодії. За припущенням Б. Юсова інтеграція є рівнем взаємодії мистецтв [9]. Ця взаємодія ґрунтується на змістово-формальній конкретності кожного мистецтва і обумовлює врешті-решт правомірність існування їх комплексу (на що звертали свою увагу М. Григор'єв, Л. Литвиненко, Н. Лисіна, Г. Шевченко та інші).

Тенденція інтеграції може проявлятися на різних рівнях взаємопроникнення знань: 1) предметному – внутрішня, горизонтальна інтеграція окремих комплексів у середині певного

предмету; 2) *міжнародному* – вертикальна інтеграція груп предметів, об'єднаних в один курс. Вплив на учнів комплексом мистецтв розглядається з урахуванням психофізіологічних особливостей їхнього віку. Так, наприклад, у молодших класах при слуханні музичних творів чи пісень ми використовуємо наочність для більш глибокого засвоєння музичного матеріалу (наприклад, "Баба Яга" П. Чайковського), застосовуючи словесний опис героїні, що допомагає створенню цілісного образу Баби Яги (відповіді учнів: "вона хитра, зла, неохайна, різка" тощо).

Світ мистецтва в сучасних шкільних програмах представлено трьома його видами – літературою, музикою та образотворчим мистецтвом і пояснюється це їх роллю в духовному житті людини, що визначається синтезом трьох головних сфер психіки – раціональної, емоційно-почуттєвої та вольової. Можливість порівнювати різні види мистецтва на уроках художньо-естетичного циклу базується на спільності їхніх засобів виразності. На уроках використовують такі засоби мистецтв, що мають велике виражальне значення. Наприклад, мелодія в музиці, інтонація в мистецтві виразного читання, малюнок в образотворчому мистецтві, або ж динаміка в музиці та інтенсивність кольору в живопису; тембральний музичний окрас та колорит в образотворчому мистецтві тощо. Діючі шкільні програми з музики включають матеріал, що передбачає застосування міжпредметних зв'язків з літературою та образотворчим мистецтвом. Це є сприятливою передумовою для використання так званої локальної інтеграції в рамках певного предмету. Саме цей тип взаємодії мистецтв широко використовується в педагогічній практиці. Наприклад, при опануванні такої типової для всіх видів мистецтв теми як "героїчні мотиви" ми використовуємо інтегративні уроки (інтегративними компонентами тут виступають: картина М. Дерегуса "Тарас Бульба на чолі війська", розповідь про історичні події, власні учнівські вірші про козаків, пісня М. Чурай "За світ встали козаченьки", увертюра М. Лисенка до опери "Тарас Бульба" тощо). Проте слід враховувати, що при використанні на уроках творів живопису не слід захоплюватися лише простим переказом сюжету картини, переліком барв, кольорових поєднань, адже вони нічого не дадуть учням без пояснень учителя. Смісл може мати тільки розкриття суті кольорових вирішень, відповідності колориту змістові картини, композиційному задуму. Чим більше асоціативних зв'язків вдасться встановити між окремими елементами твору, тим повноцінніший художній образ виникне у свідомості учнів.

Діалектика спільного та протилежного у взаємозв'язку мистецьких різновидів дає підстави для розробки теоретичних засад художнього синтезу. Ми погоджуємося з думкою Н. Аніщенко [12: 12], яка стверджує, що ефективність формування художнього сприйняття школярів визначається використанням таких особливостей комплексної взаємодії мистецтв як складової поліхудожнього розвитку: а) гносеологічними можливостями кожного окремого виду мистецтва віддзеркалювати різні, але суттєві сторони об'єктивної дійсності, оцінювати й показувати у комплексі її досить повну картину; б) впливом художнього образу кожного виду мистецтва на різноманітні психічні процеси особистості, що сприяє формуванню її внутрішнього світу в цілому; в) багатогранною художньою освітою учнів, оскільки загальні та специфічні закономірності мистецтва досягаються на широких засадах комплексної взаємодії окремих видів художньої творчості.

Отже, одним з компонентів поліхудожнього розвитку учнів є формування в них духовності, в основі якої лежить синтез самостійності та індивідуальності. На думку Б. Юсова, духовність слід розглядати як "безмежність можливостей людини. Звідси постає принцип гуманітарного синтезу, що є шляхом гармонізації загальноосвітньої системи, поліхудожнього розвитку" [9]. Сутність цього принципу полягає в єдності мистецтва з історією, етнографією, культурологією, екологією, астрономією, географією. Тому програма поліхудожнього розвитку учнів, як вважає Б. Юсов, повинна охоплювати такі неоднорідні простори, що впливають на багатогранний розвиток психіки учня, як біосфера (геологія та клімат), біосфера (природа і життя), техносфера (технічна творчість), ергосфера (художня творчість), артосфера (креативність творчості). Ці неоднорідні простори є складовими компонентами програми поліхудожнього розвитку особистості, який базується на інтеграції. Ідея поліхудожнього розвитку полягає у створенні такої форми залучення школярів до мистецтва, "... яка дозволить їм зрозуміти витoki різних видів художньої діяльності та придбати базові уявлення та навички з кожного мистецтва..." [9].

Тому завданнями поліхудожнього розвитку ми визначили: 1) формування здатності особистості усвідомлювати свій власний розвиток як невід'ємну складову національної культури, частку світової культури; 2) виховання особистості, здатної до самовизначення та самоствердження в різних сферах діяльності; 3) підвищення креативності, розвиток індивідуальних особливостей засобами комплексного використання різних видів мистецтва; 4) формування художньої культури школярів як невід'ємної частини їхньої національної культури.

Підсумовуючи, ми дійшли висновку, що найголовнішими результатами поліхудожнього розвитку школярів у навчальних закладах є не тільки набуття певних знань, умінь та уявлень, а й загальний духовний розвиток особистості, складовими якого є: творчі здібності, морально-естетичне самовдосконалення, гуманістична світоглядна позиція, повага до національної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна Національна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.). – К.: Райдуга, 1994. – С. 62.
2. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи: Монографія. – К.: Рідний край, 1997. – С. 155.
3. Комарова А.І. Глобалізація, духовне зростання нації в умовах становлення української державності і православ'я // Вісник ЖДУ ім. І. Франка. – 2004. – № 19. – С. 29.
4. Бердяев Н.А. Судьба России: Опыты по психологии войны и национальности. – М.: Просвещение, 1990. – С. 105-106.
5. Програма виховання школи-родини // Розкажіть онуку. – 2006. – № 3-4. – С. 128-133.
6. Выготский А.С. Психология искусства. – М.: Педагогика, 1987. – С. 243, 441.
7. Кремень В.Г. Психолого-педагогічна наука в ідеальній проекції // Учитель. – 1999. – № 11-12. – С. 22-24.
8. Дорошенко Т. Інтеграція на уроках музики // Рідна школа. – 2003. – № 4. – С. 25-27.
9. Юсов Б.П. Современное состояние вопроса: Научная гипотеза. Взаимодействие и интеграция искусств в полихудожественном развитии школьников // Рекомендации к разработке программ по искусству для школьных и внешкольных занятий / под ред. Г.П. Шевченка, Б.П. Юсова. – М.: Педагогика, 1990. – С. 180-314.
10. Роллан Р. Музыкально-эстетическое наследие. – В 8 т. // Материалы прошлых лет. Музыкальное путешествие в страну прошлого. – М.: Музыка, 1988. – 448 с.
11. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології: Навчально-методичний посібник. – Харків: Ранок, 2002. – 123 с.
12. Аніщенко Н.В. Формування художнього сприйняття молодших школярів засобами комплексної взаємодії мистецтв // Автореферат дис. ... канд. пед. наук. – 13.00.01. – К., 1993. – 22 с.

Матеріал надійшов до редакції 28.03. 2008 р.

Мартынюк М.В. Полихудожественное развитие школьника как составляющая его национальной культуры.

В статье рассматривается развитие школьника как составная его национальной культуры, исследуется проблема взаимодействия и интеграции искусств в целостном художественном развитии школьников, используется идея комплексного взаимодействия искусств в учебно-воспитательном процессе, освещены условия реализации системно-целостного подхода к содержанию художественно-эстетического образования, что предусматривает внедрение интерактивных курсов.

Martyniuk M.V. Polyart Development of the Schoolboy as Component of His National Culture.

In the article the development of a schoolboy as a component of his national culture is considered, the problem of interaction and integration of arts in complete art development of schoolboys is investigated, the idea of complex interaction of arts in teaching and educational process is used, conditions of realization of the system-complete approach to the contents of art-aesthetic education that provides introduction of interactive courses are covered.